

MELEKEND/MOLLAKENT MEDRESESİ'NDE EĞİTİM HAYATI VE MİMARİ**Öğr. Gör. İbrahim Burçin ASNA¹****Özet**

Melekend/Mollakent Medresesi, Muş iline bağlı Bulanık İlçesi'nde yer almaktadır. Bölge, gerek coğrafi gerek tarihi açıdan önemli bir yere sahiptir. Tarihi ve kültürel zenginliklerin bir yansıması olarak bölgede asırlarca vakıf medresesi olarak varlığını sürdüren Melekend/Mollakent Medresesi'nde edebi ve sosyal hayat makalede araştırılacaktır. Mimarinin ve zamanın mekâna yansıması olarak değerlendirdiğimiz bu çalışmada; Melekend/Mollakent Medresesi'nde eğitimin nasıl verildiği ve o yıllarda sosyal ve edebi hayatın nasıl olduğu makalede ayrıntılı olarak araştırılacaktır. Makalede Melekend/Mollakent Medresesi; tarihi, kültürel ve mimari açıdan ele alınarak o yıllarda medresede verilen eğitim sistemi makalede irdelenecektir. "Melekent/Mollakent Medresesi" konulu bu çalışmada araştırılan konular üç genel başlık ve yirmi iki alt başlık altında örneklendirilmiştir. Bu başlıklar altında araştırılan Melekent/Mollakent Medresesi'deki eğitim hayatı, medresedeki mimari eserler ve medresedeki edebi ve sosyal hayatı tanımlayabilmek için o yıllarda medresede okumuş öğrencilerle röportajlar yapılarak öğrencilerin bilgi ve gözlemlerinden faydalanılacaktır. Bu amaçla medresede okuyan öğrencilerin tanıklıklarına ve bilgilerine başvurulup "hikâyecî tarih" anlatım tekniğinden faydalanarak konuyla ilgili olarak araştırmalar yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Melekend Medresesi, Muş, Sosyal hayat, Edebi hayat, medrese.

EDUCATION LIFE IN THE MOLLAKENT MADRASAH AND ARCHITECTURAL**Abstract**

The Mollakent Madrasah is located in the town of Bulanık, which is part of the province of Muş. This region is very important both geographically and historically. In this article, the literary and social life will be investigated in the Mollakent Madrasah, which continues its existence as a foundation for centuries in the region as a reflection of the mentioned historical and cultural riches. In this study, which we regard as the reflection of the architect and the place in time, it will be investigated that how the education was given in Mollakent Madrasah and how the social life was in those years. In this article, the historical, cultural and architectural aspects of the Mollakent Madrasah will be emphasized and the educational system given here will be examined. In this study, interviews will be made with the students who are trained in medrices and students will benefit from their knowledge and observations.

Keywords: Melekend Madrasah, Mus, Social life, Literary life, madrasah.

Özgün Araştırma / Original Article

¹ Sorumlu yazar/Corresponding Author, Muş Alparslan Üniversitesi, Türkiye, b.asna@alparslan.edu.tr,

ORCID ID: 0000-0002-7242-2355

GİRİŞ

Kökene İslamiyet'in ilk dönemlerine kadar uzanan dini eğitim kurumu niteliğindeki medreseler, ilk defa Selçuklular döneminde kurumsal bir yapıya kavuşmuştur (Gelişli, 2005: 2). Tarihsel süreç içinde İslam dünyasının farklı bölgelerinde, farklı nitelik ve görünümünde medreseler ortaya çıkmıştır. Bu farklılık bölgelerin doğal ve beşeri koşullarının neticesinde meydana gelmiştir. Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Orta Asya gibi coğrafyalarda gerek mimari, gerek geleneksel yapı bakımından farklı medreselerin ortaya çıktığı bilinmektedir. Bunlar arasından en önemlilerinden biri şüphesiz Selçuklu ve Osmanlı döneminde kendilerine has özellikleri bulunan medreselerdir. Medreselerin müfredat ve işleyiş olarak örnek aldığı ilk yapılar "Nizamiye Medreseleri"dir. Doğu'da bu medrese geleneğinin ilk örneklerini "Şark Medreseleri" oluşturmaktadır. Bu medreseler, bu geleneğin bir parçası olarak bölgede asırlarca sorunsuz bir şekilde ilim hayatına katkıda bulunmuştur (Çiçek, 2009: 105).

Bu medreselerin doğal sınırlarından bahsederek; kuzeyde Erzurum-Hınıs, doğuda Van-Doğubeyazıt, güneyde Urfa-Şam ve batıda Kayseri'ye kadar olan geniş bir alanda var olmuşlardır. İslam ordularının bölgeyi fethetmesiyle bu süreç başlamış ve bölgenin Müslüman olmasında; dini ve toplumsal yaşayışının düzene girmesinde bu eğitim kurumlarına büyük görevler düşmüştür. Asırlar boyu başta gündelik hayatın düzene girmesi, insanların bilgi ihtiyacının karşılanması, toplumsal ve dini yaşamın devamı medreselerle mümkün olmuştur. Bölgede başta Harran olmak üzere, Ohin, Norşin, Bitlis, Cizre, Amadiye, Mesudiye, Kasımiye, Tilo bölgenin tanınmış medreseleri bulunmaktaydı (Arvasi, 2013: 486). Melekend Medresesi de asırlarca bir vakıf medresesi olarak bölgede tanınan bir medrese olmuştur.

İslam coğrafyasında bilginin ortaya çıktığı mekânlar medreseler olup başta edebiyat ve felsefe olmak üzere Tefsir, Hadis, Kelam, Fıkıh, Mantık, Sarf ve Nahiv gibi alanlarında dersler verilmiştir. "Medrese" kelime olarak eğitimin yapıldığı mekân anlamında olup 10. yüzyılın sonlarında İslam dünyasında kurulan, günümüzde üniversitelere denk gelen eğitim kurumlarıdır. Medreseler, İslam dünyasına yetiştirdiği bilim adamlarıyla adından her zaman söz ettirmiştir. Bu eğitim kurumları aynı zamanda ait olduğu toplumların kültürel ve bilimsel gelişimlerine kaynaklık etmiştir. Medreselerdeki sosyal ve edebi hayat, geçmiş yaşayışlarımızın kültürel yansıması olarak kabul edilmelidir.

Kendi zamanlarında eğitim hayatının mihenk taşı olan medreseleri, kendi dönemlerinin bakış açısıyla değerlendirmek gerekmektedir. Medresede hayatı, ünümüzdeki okul hayatından çok farklıydı; günümüz okullarından ve yurtlarından farklı bir yaşam tarzları vardı. Bu nedenle bizler de medrese hayatındaki sosyal ve edebi zenginliği; bu kurumlarda eğitim almış ve müderrislik yapmış kişilerin tanıklığına başvurarak anlatmayı uygun gördük. Bu bağlamda dört "seyda" ile röportaj yaptık: Seyda Mele Zeki Yasul, Seyda Şeyh Zenun Yuca, Seyda Mele M. Baki Aydın ve Seyda Mele Abdullah Yuca. Bu röportajlarda 1930'lu yıllarda ve sonrasında Mollakent Medresesi'nde eğitim görmüş bu âlimlerin bilgilerine başvurduk. Medresedeki eğitim hayatı, ancak o havayı soluyan insanların tanıklıkları ve bilgileriyle aydınlatılabilir. "Hikâyecî tarih" anlatım tekniği ile yaptığımız röportajlarla yaptığımız derlemeleri, onların yaşayışlarını bu çalışmada örnekledik.

1. Mollakent Medresesi'nin Tarihi ve Mimari Yapısı

Konum olarak, Mollakent (Melekend), Muş/Bulanık'a bağlı bir köydür. Bulanık ilçe merkezine 32 km, Muş il merkezine 97 km uzaklıktadır. 1994 yılında belde olmuş, nüfusunun azlığı nedeniyle 2014 yılında yeniden köy statüsüne kavuşmuştur. Coğrafi olarak Bilican Dağı'nın batı yamacında ve Liz Deresi'nin havzasında kuruludur (Evren, 1997: 27). Yörede

medrese Mollakent değil, Melekend olarak adlandırılmaktadır. Cumhuriyet döneminde köyün ismi Mollakent olmuştur; Osmanlı kayıtlarında ise Mehdikend, Melekendi ve Mührikend diye geçmektedir (K. K1: Şeyh Zenun-i Melekendi). İsmi daha çok, ailenin büyük âlimi Seyyid Molla Muhammed Mehdikend'den geldiği kabul edilmektedir. Başka bir görüşe göre; medrese yüzyıllardır âlim yetiştirdiği için “mollaların kenti” anlamında kullanılmaktadır.

Mollakent'in etrafı tarıma elverişli geniş topraklarla çevrili olup beldenin içinden Mollakent Deresi geçmektedir. Burada bulunan tarıma elverişli geniş düzlükler, yüzyıllardır toprak ve insan etkileşiminin doğmasına sebep olmuştur. Bu üretim ilişkisinin sonucunda bölgede kültürel mekânlar inşa edilmiştir. Bu verimli topraklar yüzyıllardır, temelde tahıl ürünleri olmak üzere birçok ürün vererek, insanların bu coğrafyada kalıcı hale gelmesine ve medeniyetin çeşitli örneklerini inşa etmesine olanak tanımıştır. Mollakent; toprağın, iklimin ve suyun verdikleri ile bir sosyal mekân haline gelmiştir. Toprak yapısının humuslu ve mineral bakımından zengin olması geniş meraların oluşmasına, tarım ve hayvancılığın yapılmasına imkân tanımaktadır. Bir diğer husus ise beldenin coğrafi konumudur. Beldenin, kuzey-güney hattı üzerinde devam eden tarihi yolun üstünde olması ve bu yolun yönlerinden birisinin Hınıs-Malazgirt-Patnos-Ağrı'ya doğru çıkması, diğer yönünün ise Muş-Bitlis güzergâhında olması, yüzyıllar boyunca bu güzergâh üzerinde insani, ticari, siyasi ve kültürel açıdan gelişmeye imkân tanımıştır. Ayrıca bölgede taş ocaklarının faaliyet göstererek bir üretim alanı yaratması bölgenin ekonomik hayatına katkı sunmaktadır. Bu taş ocaklarında yüzyıllar boyu hem Ermeni hem Müslüman ahalinin birlikte çalışması bu kültürel birlikteliğin en güzel örneklerindedir. Mollakent beldesi, İslam fetihlerinden bu yana önemli bir kavşak noktası olup bölgenin kültür ve eğitim merkezidir. Köyde Kürtler ve sonradan getirilen Ermeniler yaşamaktadır. Köyde yaşayan insanlar asırlar boyu birbirlerine karşı hoşgörülü olmuşlardır. Bir örnek vermek gerekirse: 18. yüzyılda Şeyh Abdurrahim, Piyong Köyü'ne gitmekte zorlanan köylülere köyde bir kilise yapabileceklerini söylemiş ve parasal destekte bulunmuştur. Böylelikle köyde kilise kurularak sosyal ve kültürel zenginlik adına örnek bir davranış gösterilmiştir. Köye ağalar ve şeyhlerin çok sık gelmesi, beldenin ulaşım yollarının üstünde olması nedeniyle köye misafir çok gelmiştir. O zamanlar köyde hoşgörülü bir geçmişin olmasının nedeni; ilme verilen değerlerle alakalıdır.

Medrese hakkında bilgi edinmek için, önce tarihine ve mimarisine bakmak gerekmektedir. Biz ilk değerlendirmeyi tarih bağlamında yapmayı uygun gördük. Anadolu'nun doğusunda kadim bir tarih, kültür ve İslam beldesi olma özelliklerini taşıyan Melekend/Mollakent tarihi mekânları ve zengin kültürel öğeleriyle pek araştırılmamış tarihi bir mekandır. Eski bir yerleşim yeri olan Mollakent, Selçuklu döneminde büyük bir merkez olarak kullanılmış ve zamanının en büyük medresesi bu beldeye yapılmıştır. Mollakent beldesinin ilk kurucusu Seyyid Abdülhadi Bağdadi'nin ailesidir. Aile Bağdat'tan göç etmiş bir “seyyid” ailesidir (Küçükaşer, 2009: 37-43). Seyyid Abdülhadi ve ailesi 1071'de Malazgirt Savaşı'nda büyük yararlıklar göstermiş, aile birçok şehit vermiştir. Savaş meydanındaki cesaretinden dolayı Sultan Alparslan, takdirini ileten bir mektubu, dönemin Abbasi halifesi El-Mukteda Bi Emrillah Ebu'l Kasım Abdullah Bin Muhammed'e göndermiştir (Aycan, 1999: 65-81). Mektubuna cevaben Abbasi halifesi bu aileye tarıma elverişli topraklar verilmesini söylemiş ve Alparslan; Mollakent ve sekiz köyü aileye hibe etmiştir (K K4: Yuca).

Seyyid Abdülhadi Bağdadi'nin oğlu Seyyid Kara Abdal'ın öncülüğünde Ahlat'tan yola çıkıp, bugün harabe şeklinde Mollakent'in güneyinde yer alan Akkent/Ahkend'e gelerek burada beldenin ilk yerleşim yerini kurmuştur. Büyük kardeş Kara Abdal ise Mollakent'e gelerek ilk yerleşimi kurmuştur. Kara Abdal, ailesi için barınma yerlerini kurduktan sonra bugünkü caminin hemen arkasında, bugün harabe şeklinde olan ilk camiyi Miladi 1200'lerin sonlarına

doğru inşa etmiş (Kemaloğlu, 2013: 1); daha sonra camiye abdesthane ve Kullateyn'i (971), Medrese'yi ve Hazire'yi ilave etmiştir (K K4: Yuca).

Tarihsel süreç içerisinde Şii-Safevi saldırıları nedeniyle medrese zamanla yeniden onarımdan geçmiş ve o yıllarda iki katlı Divan Köşkü yapılmıştır (Kılavuz, 1997: 74). Yine o yıllarda Şeyh Abdurrahman, Buzurhane ve mutfak ile iki büyük ahır inşa ettirmiştir. Mollakent Medresesi, Şeyh Abdurrahman tarafından Nakşibendiliğin Mevlana Halid-i Bağdadî kolunun merkezi bir tekkesi haline getirilmiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra medrese Sühreverdi'nin etkisine girmiştir (Öngören, 2010: 42-43). Halen Mollakent Asri Mezarlığı'nda 80'e yakın Sühreverdi Tarikatı halifesi yatmaktadır. Hicri 951 yılında Seyyid Şeyh Ömer Sahubi'nin vefatıyla beraber Mollakent Camii'nin karşısına ona ithafen bir türbe imar edilmiştir. Türbenin içindeki kitabede şu ifade yer almaktadır: “*Allah'ın mahşer günününün rıza ve talebi için bu münevver ve mübarek yerin ehli bu mübarek makberin imarına emir verdi. Rebi-i sâni hicri 1075 - Seyyid Ömer el-Müteveffa Hicri 951*” (K K4: Yuca).

19. yüzyılın başlarında Seyyid Şeyh İbrahim-i Mezin, Mollakent Medresesi'ni yeniden inşa ederek hizmete açmıştır. Medrese ve asri mezarlığın tek giriş kapısı bölge genelinde türüne nadir rastlanılan bir mimari örnektir. Medrese ve asri mezarlığın bu iç içe olma özelliği tasavvufi bir noktaya da temas etmekte, bu mekânla talebeler iki dünya arasında inanç bağı kurmaktadır (K K1: Şeyh Zenun-i Melekendi). 1876-1879 yılları arasında ise Seyyid Şeyh İbrahim-i Mollakendi, tarihi Kara Abdal Camii'nin 1820'de Haricilerin verdiği tahribat yüzünden kullanılmaz hale gelmesiyle, yeni cami inşa ettirmiştir. İki Ermeni duvar ustası dört yılda camiyi bitirmiştir. Yeni Camii Divan Köşkü'ne bitişik dört kubbeli, tek sütunlu ve kare planlı bir yapıdır (Kılavuz, 1997: 52). Cami günümüze değin gelmiş olup ibadete açıktır. Mollakent'in tarihi simgeleri olan cami, medrese, Divan Köşkü, Kullateyn ve zaviye/tekke uzun yıllar bölgenin dini ve kültürel merkezi olmuştur. Bölgenin 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında içerisine sürüklendiği siyasi, ekonomik buhranlardan medrese de etkilenmiştir. Aynı yıllarda yaşanan aşiret savaşları ve toplumsal çalkantılar da Mollakent Medresesi'ni etkilemiştir. Bunlar arasında en önemli olay Osmanlı-Rus Savaşı olup Şeyh Sait Kıyâmî'na (1925) kadar medrese çok zorlu bir dönem geçirmiştir (K K1: Şeyh Zenun-i Melekendi). Bu yıllarda halk, bölgeyi terk etmek zorunda kalmış ve Diyarbakır, Urfa'ya göç etmiştir. Bu dönemde Mollakent Medresesi de eğitime bir müddet ara vermek zorunda kalmış, bu süreç 1925'e kadar sürmüştür. Medresenin tekrar ilme açılması, Seyyid Mele İbrahim-i Melekendi ve Seyyid Şeyh Abdullah-ı Melekendi'nin gayretleri ile olmuştur.

Cumhuriyet'le birlikte tarikat şeyhliği bölgede babadan oğula geçmeye başlamıştır. Önceden şeyhlik için bilgiye bakılırken, Cumhuriyet'le birlikte bu durum da değişmiştir. Medreselerle devlet arasında mesafe vardır. Köylüler ve Seyda devletle sorun yaşanmasına pek fırsat vermemişlerdir. Ama Şeyh Sait Kıyâmî başladığında her şey değişmiş, medreseye çok baskı yapılmıştır. Öğrenciler gelmemeye başlamış, zor zamanlar yaşanmaya başlamıştır. Medreseler, seferberlik ve savaş yıllarında zor dönemler geçirmiştir. O yıllarda medresede ne şeyh, ne de âlim kalmıştır. 20-30 yıl kadar bir zaman yaşanan boşluk döneminde savaşta ölen, kaybolan ve geri gelmeyen hoca ve öğrenciler olmuştur. Sonra yeni gelenlerle birlikte, bilgiler öğrencilere aktarılmış, bu zor koşullarda eğitimini sürdüren Mollakent Medresesi, hocalarının gayretiyle günümüze kadar gelebilmiştir. Ancak 1925 yılında kabul edilen Tekke ve Zaviyelerin Kapatılmasına Dair Kanun ile Mollakent Medresesi ekonomik ve siyasi zorluklar yaşamaya başlamış ve 1980'li yıllara kadar sancılı bir dönem geçirmiştir.

Savaş sonrası dönemde ekonomik ve toplumsal yaşayışlarını tekrar düzene sokmak için köylülerin çok çalıştıklarını biliyoruz. O yıllarda devletle ağaların arası çok iyiydi. Devletin herhangi bir müdahalesi olmaz, onlara hem arazi hem de silah verir; onları çoğu zaman albay,

yüzbaşı yaparak ödüllendirirlerdi. Özellikle Hamidiye Alayları'nda bu şekilde görevlendirilmiş birçok ağa vardı. Dışarıdan pek devlet adamı gelmezdi. Devletle medrese ve köylüler arasında mesafe vardı. Çünkü devlet baskı uyguladığı için köylüler olabildiğince devletten uzak durmaya çalışırdı. Bu baskı nedeniyle birçok kitabın tenkelere doldurularak toprağa gömüldüğüne köylüler şahit olmuştur. Bu sebeple devletle ilişki kurduklarında başlarının derde gireceği korkusu hep vardı. Zaten bir mesele oldu mu Seyda'ya danışılırdı. O yüzden devlete başvurulacak pek bir şey olmazdı. Dini meseleleri şeyhler, dünyevi meseleleri ağalar çözerdi. Bölgede adli meseleler olduğu zaman (daha çok adam öldürme, kan davası vb) karakol bakardı. Bölgede Hamidiye Alayları'nın olduğu zaman karakol olaylara müdahale etmezdi. Alaylarla ilgili meselelere de karışmazdı (K K2: Yasul).

Mimari olarak Mollakent Medresesi'ne bakıldığında, asırlarca bölgeden ekonomik ihtiyaçlarını karşılayabilen nüfuzlu bir medrese olduğu anlaşılmaktadır. Medresenin en dikkat çekici yapılarından biri; iç kubbelerle toplam dört tane küçük kubbenin iç içe geçerek dışarıdan bakıldığında tek bir kubbe biçiminde olmasıdır ve bu, camiyi diğer camilerden ayıran önemli özellik mimarisidir. Ayrıca caminin minberinin taştan yapılmış olması da yine camiyi farklı kılan bir başka özelliğidir. Caminin kuzey tarafında "Seyda evi" bulunmaktadır. Medrese tek bir yapı olarak gözükmemektedir. Bu yapılar içinde iç odalar, mutfak, ambar ve yatakhane de vardır. Medresenin alt tarafında Kulleteyn ve güneyinde mezarlık bulunmaktadır. Mezarlığın olduğu yerde çilehane ve Şeyh Yakup Türbesi ile Şeyh Ömer Sahubi Türbesi bulunmaktadır.

1.1. Mollakent Camisi

Şeyh İbrahim tarafından 1290'da Ahlat taşından yapılmıştır. Dört kubbeli üç pencerelidir. Mollakent Köyü'nün merkezinde bulunmaktadır. Caminin etrafında medrese ve mezarlık, kuzeyinde tekke, doğusunda türbe bulunmaktadır. Mimari olarak kare planlı, tek orta ayaklı ve dört eşit bölümlü camiler grubuna girmektedir. Kitabesinde 1295 (1878) tarihinde inşa edildiği yazılmaktadır. Günümüze kadar ulaşan cami ibadete açıktır.

1.2. Mollakent Medresesi

Bütün medreselerin aslı cami olduğu gibi bu medresenin de aslı Eski Cami'dir. İslam dünyasında medreseler caminin yanında ders verilen mekânlardır. Bunun ilk örneği de Mescidi Nebevi'dir (Hamidi, 2013: 314). Medrese; Şeyh İbrahim tarafından 1321'de Ahlat taşından yapılmıştır. İki büyük odası ve bir salonu vardır. Mollakent Medresesi, Mollakent Camii'nin güneyinde bulunmaktadır. Taç kapısı üzerinde bulunan kitabesine göre 1223(1818) tarihinde yapılmıştır. Medrese birbirine geçmeli üç odadan müteşekkildir. Üzeri düz damla örtülüdür.

1.3. Misafirhane

Misafirhane, tarihi caminin doğusundadır. Aslında caminin kuzeyindeki zaviyeye ait bir konaktır. Evin batı duvarında zaviyeye ait olan ve günümüzde sadece duvarlarının bir kısmı kalmış bir mutfak bulunmaktadır. Mutfak ile ev arasında önceden mevcut olan geçit kapatılmıştır. Ev tamamen düzgün kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir. Doğu cephesinde sivri kemerli bir eyvan bulunmaktadır. Ev üç odadan oluşmaktadır (K K4: Yuca).

1.4. Mescit

Mollakent/Yeşilyurt Mahallesi'nde tarihi caminin batısında "ilk mescit" olarak ifade edilen bir yapı kalıntısı mevcuttur. Yapı dıştan dışa 7,30 x 7,50 m. ölçülerindedir. Mescit içerden ve dışarıdan düzgün kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir (K K4: Yuca).

1.5. Şeyh Ömer Sahubi Türbesi

Türbe de Şeyh Ömer Sahubi'ye aittir. Kesin yapılış tarihi bilinmemektedir. Türbe halk arasında “Çilehane” diye anılmaktadır. Muş bölgesindeki açık türbe geleneğinin önemli örneklerindedir. Şeyh Ömer, ölünceye kadar çilehanede ibadet etmiş, ölünce de buraya gömülmüştür. Çilehanenin içi halılarla döşeli olup duvarlarında da Kuran-ı Kerimler asılıdır. İnanca göre “sara hastası ve hasta olanlar” bu türbede bir gece kaldıklarında iyileşirlermiş. Türbe ve çilehane; yörede Kara Abdal Çilehanesi olarak da bilinmekte olup yüzyıllar boyunca dua ve şifa bulmak amacıyla ziyaret edilen bir dini mekân olmuştur (K K4: Yuca).

1.6. Şeyh Yakup Türbesi

Tarihi mezarlığın 100 m. kadar doğusunda bulunan türbe üzerinde herhangi bir yazıt bulunmamakla birlikte Şeyh Yakup Türbesi olarak adlandırılmaktadır. Yapı tamamen moloz taş malzemeyle inşa edilmiştir. İçten kare planlıdır. İç mekânda, güney duvarına bitişik mezar bulunmaktadır. Ahşap hatlı, düz toprak damla örtülüdür. Daha çok ruhsal ve bedensel rahatsızlıkları olan kişiler burayı sıklıkla ziyaret etmektedirler (K K4: Yuca).

1.7. Şeyh Abdurrahman Tekkesi (Zaviyesi)

Tekke, köyün tarihi camisinin kuzeyindedir. Giriş kapısı üzerinde bulunan Arapça yapım kitabesine göre, Şeyh Abdurrahman tarafından 1820 tarihinde yapılmıştır. Günümüzde ev olarak kullanılan tekkenin batısında sonradan eve eklenen tandır evi, kuzeyinde boş bir alan, doğusunda duvarla çevrili avlu ve güneyinde de bitişik cami bulunmaktadır.

1.8. Kulleteyn

Halk arasında Quletayn olarak tanımlanan havuz, 1960'lı yıllara kadar var olan, sonradan yeni bir bina olarak inşa edilen 936 yıllık tarihi Kulleteyn/Quletayn, iç mekân olarak abdest alınan bir iç havuzdur. Bu su kulleteyne vardığı zaman içinde necis (pis) şey olmaz. Bu yapı günümüzde de faaliyet göstermektedir. Havuz, caminin altından geçen yol üzerindedir. Kulleteyn insan boyu derinliğindedir. Su, kanallar yoluyla büyük havuza ulaşmaktadır. Oldukça yüksek ve geniş olan dam, havuzun kenarında duvar içine oyuludur. İç bölmeler işlemeli olup çıra ve kitapların bulunduğu yerler vardır. Binanın dışından gelen, kaynağı tam olarak bilinmeyen su bir depoda bekletilmekte ve iç havuza akıtılmaktadır. Aynı su; kanalla havuza, buradan da yapının doğusundaki tuvaletlere gider. Burada abdest alınan bir bölüm vardır. Özellikle yaz aylarında serin olması hasebiyle burada insanlar dinlenmekte, sohbet etmekte ve ibadetlerini yapmaktadırlar.

1.9. Mezarlık

Mollakent, mezar taşı geleneğinin gelişimini, farklı biçim ve süslemelerle vermesi bakımından önemli bir mekândır. Mollakent Medresesi'nin sahip olduğu köklü ilmi geçmiş, yanı başındaki asri mezarlığa da yansımıştır. Burada Arap, Selçuklu, Kürt kültürlerine ait birçok iz bulunmaktadır. Ayrıca mezarlık dışında Ermenilerin olduğu bir çevirme olup toplam altı tane çevirme bulunmaktadır. Mezarlık içerisinde en ihtişamlı mezarlar büyüklüğü ve süslemeleriyle Kara Abdal'ın çevirmesidir.

Mezarlık birçok kültürel katmanı kendi içinde barındıran bir zenginliktir. Farklı şekillerdeki mezar taşları bu zenginliği örneklemektedir. Dikkat çekici olan unsur mezarlıktaki taşların büyüklüğü ve süslemelerdeki zenginliktir. Aslan, koyun figürleri, Ahlat taşıyla süslenmiş bitki ve simetrik şekiller, piramit şeklindeki yapılar, delikli taşlar, saç arkadan bağlı

genç kız figürleri, kılıç, tüfek ve silah figürleri en ilginç olanlarıdır. Sühreverdi ve Nakşibendi tarikatlarından halifelik makamına erişmiş 121'den fazla halifenin mezarı ve anılan dönemlerdeki önemli resmi yetkililerin mezarları bulunmaktadır. Ayrıca Mollakent'in manevi değerinden dolayı bölgenin büyük aşiretlerinden Hasenan (Bulanık-Malazgirt), Hevidi (Muş), Sipkan (Patnos), Rojki (Bitlis-Hakkâri), Gasori (Bulanık), Berazi (Erciş), Malbati (Bulanık-Malazgirt), Bekirî (Muş) gibi aşiretlerin büyük ağaları vefatlarından sonra vasiyetleri gereği Mollakent'in asri mezarlığına defnedilmişlerdir (K K4: Yuca). Yakın zamana kadar adı geçen bu aşiretlere mensup olan kişiler özellikle dini bayramlarda ve genellikle heyetler halinde Mollakent'te bulunan büyüklerinin kabirlerini ve ayrıca türbe ve medreseyi de ziyaret etmekteydiler. Kabirlere ve diğer dini mekânlara yapılan bu ziyaretler, ziyaretçiler ile Mollakent beldesi sakinleri, medresede bulunan Seyda ve talebeleri arasında güçlü toplumsal etkileşimlerin doğmasına, dostluk ve aile bağlarının kurulmasına vesile olmuş ve bölgenin kültürel ve tarihi mekânlarla olan ilişkilerinin günümüze kadar gelmesine vesile olmuştur.

2. Mollakent Medresesi'nde Eğitim

Mollakent Medresesi, Türkiye'nin her bölgesinden talebesi bulunan ortalama 80-100 öğrencisi olan (Kurmanç, Zaza/Kird, Arap, Türk) bir vakıf medresesidir. Mollakent Medresesi, Birinci Dünya ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında çok zorlu bir dönem geçirmiş olup bu sayı 20-30 öğrenciye kadar düşmüştür (K K3: Baki). Bizlerin de tanıklığına başvurduğumuz öğrenciler bu yıllarda medresede okumuştur. Lokal olarak bahsedeceğimiz olaylar medresenin hem eğitim hem de ekonomik hayatını aksattığı için medrese bu dönemde bir duraklama dönemine girmiş ve bir daha kendisini toparlayamamıştır. Talebelerde herhangi bir vasıf aranmazken gelen her öğrenciye ekonomik koşullar elverdiğince okuma fırsatı verilmiştir. Bu öğrenciler çok fakir olduğu için ailelerinden herhangi bir ekonomik talepte bulunulmamıştır. O yıllarda bu öğrenciler için medresede okumak büyük bir fırsat olup ailelerinde de hayatlarının ancak bu şekilde kurtulacağı inancı hâkimdir. Ailelerin temel isteği çocuklarını geleceğini kurtarıp arkalarından dua okuyacak bir evlat yetiştirmektir. Çocuklar yıllarca ailelerini görmeden medresede kalırlardı. Bu süreçte elbise ve diğer ihtiyaçları hayırsever insanların desteğiyle sağlanmaktaydı. Medrese “öşür” ile elde edilen gelir köylülerin ihtiyaçlarını karşılamakta ve bu gelir sayesinde hocaların maaşı ve medresenin ihtiyaçları giderilmekteydi. Öğrenciler hatim ya da mevlit okuduğunda kendilerine para ve hediye verilirdi. Bazen ölen kişinin arkasından kelime, tesbihat ve iskat gibi ibadetlerde bulunarak bir miktar para kazanırlardı.

Kabiliyeti olan öğrenciler hafızlığa teşvik edilirdi. Talebe hafızlığa bir komisyon kararı ile alınır ve eğitimi ayrı verilirdi. Hafızlık yapmayan öğrencilere din eğitimi Amme Cüzü, Yasin Cüzü, Tebareke Cüzü ve 15-16 sure ezberletilirdi. Daha çok bu sureler namazda okunacak olan surelerdi. En başta Nahiv ve Sarf eğitimi verilirdi. İki temel eğitim olup Arapça gramer öğretilirdi. Bu iki ders birlikte verilirdi. Sarf ilminde Emsile, Bina, İzzi; Nahiv ilminde ise Avami'l Birgevi-Zuruf-Terkib-Ecrumiyye Şerhi Kevakib ed-Durriyye okutulurdu. Asıl Arapça eğitimine geçmek için öğrenciler sözlü sınava girer, başarılı olanlar eğitimlerine devam ederlerdi. Bu öğrenciler Molla Cami'den ders alarak geçiş yaparlardı. Başarılı olamayan öğrenci bir sonraki sınavı beklerdi. Temel Arapça eğitimi belli kitaplar üzerinde durularak verilirdi (Hamidi, 2013: 319). Şark medreseleri, Arapça grameri öğretmeyi esas alan müfredatının çoğunu bu derslere göre şekillendiren medreselerdi.

Müdris hoca kendi öğrencilerine, talebeler küçük öğrencilere, Seyda da daha büyük öğrencilere ders verirdi. Bu dersler akşama kadar tam gün devam ederdi. Seyda öğrencileri gruplar halinde karşısına alır, dersi verdikten sonra teker teker onlarla ilgilenir ve soru sorardı. Zeki olan öğrencilerle ayrıca şakalaşır öğrencinin ödevini okuyup okumadığını sınamak için kitaptan bölümler okumasını isterdi. Her grubun ve öğrencinin ders sırası belliydi. Öğrenci ders

almaya yakın hocanın yanında bekler, sırası gelince huzuruna çıkardı. Seyda öğrenciyi karşısına alır, genellikle öğrencinin önüne minder koyar ve öğrencinin kitaptan bir şeyler okumasını ya da ezberini söylemesini isterdi. Öğrencilerin kitapları yoktu. Bütün kitaplar Seyda'nındı. O yıllarda matbaa olmadığı için kitapların yeniden basımı zordu. O yüzden bazen dışarıdan kitap getirtilmeye çalışılırdı. Seyda daha çok öğrencinin zekâ durumuna göre dersi belirler, dersin bitiminde tekrarlarını yaptırdıktan sonra haftaya sorumlu olduğu ödevi verirdi. Bazen üst düzeyde olan öğrencilere ikinci dersleri verilirdi. Daha çok bu dersler tefsir, hadis, kelam ve mantık dersleri olur ve ortalama 40 dakika sürerdi.

Bir öğrencinin eğitim hayatı 15-16 yıl kadar sürmekteydi. Bu süre sonunda Seyda, öğrencinin artık buradan alabileceği bir şey kalmadığına inanınca bir mektup yazarak öğrenciyi eğitimi için başka bir medreseye gönderirdi. Mektupta öğrencinin özelliklerinden bahsederek ihtiyacı olan dersleri yazardı. Bu eğitim sisteminde talebe kitabı bitirmek için 1,5 yıl gibi bir süreye ihtiyaç duyardı ve derslerin üzerinde cümle cümle durulurdu. Bu sebeple talebe konuyu iyice özümseyip alıştırma yapma imkânı bulmaktaydı. Röportaj yaptığımız Seydalar seksen yaşın üstünde olup bu dersleri hala unutamadıklarını söylediler.

2.1. Hiyerarşik Yapı

2.1.1. Seyda

Hiyerarşik olarak en tepede olan kişidir. Seyda kelimesi Farsçada “ileri gelen, hoca, büyük” anlamında kullanılmış, zamanla Kürtçe “Seyda” kelimesine dönüşmüştür (Keskin, 2017: 66). Dini ilimlerde icazet almış ve icazet verebilecek seviyede olan din âlimi anlamına gelmektedir. Seyda'dan sonra medresede görevli diğer bir eğitimci de müderristir (Hamidi, 2013: 315). Sekiz köyden alınan öşürle buğday karşılığı Seyda'ya 600, müderrise 400 teneke buğday verilirdi. Asırlar boyu medrese hocalarının maaşları bu şekilde ödenmiştir (K K2: Yasul).

Mollakent Medresesi, Seyda merkezli eğitim veren bir medrese olup başta sarf, nahiv, akaid, tefsir, mantık, hadis alanlarında dersler verilmiştir. Mollakent Medresesi'nin, Konya'dan Trabzon'a, Mardin'den Van'a birçok bölgeden öğrencisi olmuştur (K K2: Yasul). Ezbere dayalı ve öğretmen merkezli olan bu eğitim sisteminde merkezde “Seyda” olmak üzere öğrencilere gruplar halinde sabahtan akşama kadar ders verilmiştir. Öğretim elemanları için, Seyda, mir, müderris, terimleri kullanılmıştır.

Mollakent Medresesi'nin hocalarından Seyyid Muhammed El Mühri'nin kaleme aldığı *Kenz-ül Dekaiik* eseri Hanefî mezhebinin fihri üzerinedir. *El Bidaye* eserinde ise yaşadığı dönemin sosyal konularını kaleme almıştır. 1810-1870 yılları arasında Şark bölgesinin en meşhur âlimlerinden biri de, Molla Abdurrahman-ı Melekendi'dir. Onun döneminde Mollakent Medresesi en parlak dönemini yaşamıştır. Seyda Molla Abdurrahman-ı Melekendi'nin, Hicri 1381 yılında Kürtçe kaleme aldığı *Terkibül Avamil-i Cürcani* adlı eseri bulunmaktadır. Seyda Zeki'nin de fikh üzerine yazmış olduğu bir kitabı mevcuttur. Ayrıca Molla Abdurrahman-ı Melekendi'nin pek çok manzumesi bulunmaktadır. Talebeleri arasında Seyyid Sıbgatullah Arvasi, Şeyh Fethullah Verkanisî, Seyda İbrahim El-Çokreşi bulunmaktadır (Baz, 2017: 108).

Seyda-i Mele Abdurrahman-ı Melekendi'den sonra Mollakent Medresesi'nin yetiştirdiği bir diğer büyük âlim Şeyh Abdullah-ı Melekendi'dir (K K4: Yuca). Mollakent Medresesi'nin son halkasını Şeyh İhsan-ı Melekendi ve oğlu Seyda Abdullah Yüce oluşturmaktadır. Şeyh İhsan-ı Melekendi, Cizre'de Şeyh Seyda Medresesi'nde 20 yıla yakın müderrislik yapan Şeyh İhsan-ı Melekendi gibi birçok talebe yetiştirmiş, bu talebeler Mollakent Medresesi'nde dersler vermeye başlamışlardır. Şeyh İhsan-ı Melekendi'nin yanında yetişen oğlu Seyda Abdullah-ı

1970'lerin sonunda Mollakent Medresesi'nde müderrisliğe devam etmiştir. Medresenin bazı hocalarını sıralarsak: Seyda Abdullah, Şeyh İhsan, Mele İbrahim-i Melekendi, Mele Mahmud-i Neyniki, Mele Baki-i Pırkaşını, Mele Zeki-i Uruman, Mela Zenun-i Melekendi, Mele Selim-i Dadına, Mele Zülfi-i Palu, Mele Sıddık-i İnalı gibi daha çok isim vardır (Baz, 2017: 24-48).

2.1.2. Müderris

Kelime anlamı olarak “ders veren, medrese hocası” anlamına gelmektedir. Bu hocalar, geleneksel eğitim metoduyla eğitim veren medreselerden mezun olmuştur. Geleneksel metotlarla öğrenci yetiştirirler ve medreseden icazet almış olmaları gerekir. Melekend Medresesi'nde her zaman iki müderris maaşlı olarak görev yapmıştır.

2.1.3. Mir

Medresede bulunan öğrencilerin başkanı anlamındadır. Yerel bir deyim olduğundan bazı bölgelerde kullanılmamaktadır. Mir, medresenin ikinci büyük kişisiydi. Seyda olmadığı zaman ders verirdi, o olduğunda da medreseyi çekip çevirirdi (Yakışır, 2013: 505). Mire yardım eden talebeler olurdu. Daha çok öğrencileri uyandırma, yemek ve kahvaltılara nezaret etme, temizlik ve gelen misafirlerle ilgilenme işlerini yaparlardı. Mir kelime anlamı olarak komutan ya da bir bölgeden sorumlu kişi anlamına gelmektedir (Hamidi, 2013: 315). Mirlerin başlıca görevi medresede nizam ve intizamı sağlamaktı. Başta eğitim düzeni olmak üzere öğrencilerin eğitimini aksatmadan yemek ve yatma-kalkma düzenini sağlayan, öğrencilere ahlaki sorumlulukları öğreten kişiydi.

2.1.4. Haris

Gece nöbetçisidir. Özellikle medreselerde gece boyunca nöbet tutar. Sabah namazına yakın bir saatte öğrencileri uyandırır, namaz kıldıktan sonra uyur. Haris denen görevliler, öğrencilerin yatma ve kalkmalarını sağlayan öğrenciler olurdu. Geceleri özellikle küçük öğrencilerin yorganlarını örter ve sabah öğrencileri uyandırırıldardı (Dağ, 2013: 293).

2.1.5. Dotçu (Dor)

Sıra demektir. Nöbet sırası gelen öğrenci, o günkü mutfak işlerini yapmakla mükelleftir. Dor listesi, geleneksel eğitim kurumlarındaki öğrencilerin yemek ve bulaşık işlerinin sırayla yapılmasını sağlar. Bunlar öğrenciler ders yaptığı sırada kahvaltı, öğlen ve akşam yemeklerini yaparlardı. Mir başlarında durur, bu öğünleri onlarla birlikte hazırlar, sofrayı düzenini de Dotçular yapardı. (Dağ, 2013: 293). Bu sofrayı düzeninde yemek arkadaşları birbirlerini beklerdi. Yemek öncesi ve sonrasında el ve ağız yıkanır, dua ile yemek faslı bitirilirdi. Yemeklerde pek çeşit olmazdı. O yıllar fakirlik yılları olduğu için haftalarca aynı yemek yenmiştir. Kahvaltıda çökelek, peynir; diğer öğünlerde pilav, mercimek çorbası, germi, fasulye, sır vb. yemekler yenirdi. Akşam yemeğinden önce feqîler ev ev dolaşarak ekmek alırlardı (K K3: Baki).

2.1.6. Talebeler(Feqî)

Talipler, Molla Cami kitabını okuma seviyesine gelenler için kullanılırdı. Bu öğrenciler medrese işlerini yapmazlardı. Bir bakıma acemilik evreleri tamamlanmış öğrencilere denmekteydi (Günçtekin, 2012: 125). Öğrenciler arasında Molla Cami'ye kadar okuyanlara “Feqî”, ondan üstü okuyanlara ise “Talip” denilirdi (K K1: Şeyh Zenun-i Melekendi). Medresede bulunan öğrencilere, “Talip” olmadan önce verilen isim talebe idi. Feqî'ler günümüzde ortaokul öğrencilerine denk gelmektedir (Sami, 2013: 155).

2.1.7. Suğte (Çömez)

Küçük yaşta olan öğrencilere denirdi. 7-8 yaşlarında olan bu öğrencilere elif-ba ve namaz duaları okutulurdu. Bu öğrenciler medrese işlerinden muaf olan, temel eğitim alan öğrencilerdi.

2.1.8. Rojkiter

“Rojkiter” denilen öğrenciler çok zekiydi. Bu öğrencilere ders anlatmada hocalar zorlanırlardı. Daha çok üst düzeyde kitaplar okuyan, öğrencinin ilgi ve zekâsına göre Seyda tarafından özel eğitime alınan öğrencilerdi. Bu öğrencilerle Seyda ilgilenir ve onlara sadece kendisi eğitim verirdi.

2.2. Medresede Öğrencinin Bir Günü

Medreselerde hayat sabah namazından yarım saat öncesinde başlardı. Haris denen öğrenci, sabah öğrencileri erkenden kaldırarak namaza kalkmalarını sağlardı. Öğrencileri “Haydi namaza!” diyerek uyandırırdu. Namaz, Mollakent Medresesi’nde en hassas konuydu. Şeyh İhsan, namaz kılmayan öğrenciyi medresede istemezdi (Memduhoğlu, 2013: 148). Uyanamayan öğrencilerin yüzüne su atılarak kaldırılırdı. Öğrenciler abdestlerini ve banyolarını aldıktan sonra medresenin mescidine iner, cemaati bekler, birlikte namaz kılarılardı. Namaz sonrası hafız talebeler bir cüz okur, ondan sonra dağılırlardı.

Sabah namazı ile gün başlardı. Sabah namazı cemaat ile kılınır ve namaz ritüelleri yerine getirildikten sonra bir süre dinlenilir, güneş çıktıktan sonra öğrenciler kahvaltıya kadar zihinleri parlak olduğu için ezberlerini yaparlardı. Kahvaltı yaptıktan sonra öğrenciler “metin salonu” denen geniş odada bir aşağı bir yukarı giderek ezberlerini yaparlardı. Mevsim yaz olduğunda, bu ezberleri bahçede ya da mezarlığın içinde yaparlardı. Kışın ise hayvanların kaldığı ahır daha sıcak olduğu için öğrenciler burada ezber yaparlardı. Bu ezber yapma şekli medresenin eski bir geleneğidir. Bu metinler daha çok İbn-i Malik’in *Elfiyye* adlı eserinden yapılırdı. Vezinli nahiv kitabı olan bu eser öğrencilerin mekân ve eğitim anlamında en çok kaynaştıkları eserdi.

Her bir talebenin “ratıb” diye bilinen usulle kendisine tayin edilen üç veya iki evden getirdiği kahvaltılık için ne verildiyse medresede ortak sofraya kurulu topluca yenilirdi. Kahvaltıdan sonra öğrenci dersle ilgili “mütalaa” yapardı. Derse ön hazırlığın yapıldığı bu zaman diliminde öğrenci sessiz bir yer bularak şerhleri, haşiyeleri açarak o günkü derse hazırlık yapar, eksikliklerini gözden geçirirdi. Yazılması gereken haşiyeler sayfa kenarlarına Arapça yazılarak not edilirdi. Mütaalası biten öğrenci artık ders almaya hazırdu. Seyda’nın gelişi ile ders başlardı. Öğle namazından sonra öğle yemeğine geçilir, öğle yemeğinden sonra tekrar derslere başlanılırdı. İkinci namazından sonra dersler akşam namazına kadar devam eder, akşam namazından sonra akşam yemeği ve yemekten sonra yatsı namazına kadar bireysel çalışma ya da karşılıklı müzakere ile dersler tekrar yapılırdı. Yatsı namazından sonra ise mütalâa dedikleri toplu veya grup şeklinde çalışmalar yapılırdı (K K2: Yasul).

2.3. Medresede Müzakere

Medresede okutulan bir dersin gün içinde öğrenciler tarafından sesli olarak çalışılması ya da karşılıklı olarak tekrar edilmesi faaliyetidir. Medresenin temel taşlarından biri de müzakereydi. Müzakere talebenin ders tekrarına denirdi (Memduhoğlu, 2013: 148). Müzakerede öğrenci tek başına o günkü dersi tekrar ederek dersini çalışmaktaydı. Daha sonra kendisi ve medrese tarafından belirlenen bir saatte karşılıklı olarak birbirlerine anlatmak

suretiyle dersi tekrar ederlerdi. Bazen küçük yaştakiler topluca halka oluşturarak, kitap olarak kendilerinden daha ileri seviyede olan bir talebeden ders alırlardı. Zaten öğrenciler birbirlerine üstünlüğü sınıf olarak değil, kitaplara göre belirlerlerdi. Müzakereler için belli bir saat yoktu. Öğrenci yatıncaya kadar bu tekrarlarını yapar, istediği öğrenciye soru sorabilirdi. Öğrenciler birbirlerine karşı anlayışlıydı. Bu müzakereler sesli olarak yapılmaktaydı. Öğrencilerin okuduğu metinleri Seyda belirlerdi. Öğrenci eğer başarıyla metnini okumuşsa ya başka metin verilir ya da başka bir kitaba geçilirdi. Medresenin eğitim dili Kürtçe olup ağırlıklı olarak öğrenciler Arapça gramer eğitimi alırlardı (K K1: Şeyh Zenun-i Melekendi).

2.4. Medresede Mütalaa

Öğrencinin ders aldıktan sonra tek başına çalışmasıydı. Bir nevi kendi kendine öğrenme de denebilir. Sabah erken saatlerde ve akşam yatmadan öğrencinin dersi tekrar etmek için tek başına yaptığı ders çalışma yöntemi (Memduhoğlu, 2013: 147). Medresede İslam fihri, tefsiri, kelam ve hadis ilimleri ağırlıklıydı. Arapça pratik az olduğu için metinler ezberletilirdi. Medresede ezber en önemli eğitim metodu. Sürekli hıfzedilmesi gereken yığınla metin vardı. Bazen hoca soru sorar, bazen de tartışma niyetiyle herkese tefsir ve fıkhıtan bilgi yoklaması yapardı. Öğlen namazından sonra “mütalaa”ya devam edilirdi. Bu eğitim modeli tam gün esasına dayalı idi. Akşamları da akşam namazından sonra yemek yenir ve derslere yeniden devam edilirdi. Medreselerde uygulanan öğretim metodu birebir eğitim metodunda olup ezber ve tekrara dayalı bir eğitim sistemi (Dağ, 2013: 291). Pratik yapmanın önemini hocalar kavramışlardı.

2.5. Medresede Sınav (İcazet)

Öğrenciler medreseye sınavla alınmazdı. Herkes ilk önce Seyda'yla tanışır, o izin verirse öğrencinin eğitimine başlanırdı. Bazen yaşı büyük öğrenciler de medreseye alınır, onlara eğitim verilirdi. Medresede yazılı sınav yapılmazdı. Seyda sınav yapacağı öğrenciyi karşısına alır; bilgi, ezber ve zekâya dayalı sorular sorardı. Bu sınavdan başarılı olan öğrenciler başka bir kitaba başlatılırdı. Bu sınavların en sonuncusu icazet almaktı (Şanal, 2003: 158). “Mucâz” artık mezun olmaya aday, öğrencinin en yüksek seviyeye geldiği zamanda öğrenciye verilen isimdi. Seyda çeşitli konulardan ve kitaplardan soru sorduktan sonra öğrencinin eğitimini tamamladığına kanaat getirirse öğrencilerin ve hocaların huzurunda ona cübbe ve sarık giydirir ve Hz. Muhammed'den günümüze kadar medresedeki ulema dahil olmak üzere bir şecere yazılır ve kendisine verilirdi (Ahmetoğlu, 2013: 445). Ekte de bu şecerelerden örnekler mevcuttur. İcazetini alan öğrenci ya kendi memleketine giderek orada müderrislik yapar ya da Seyda'ya gelerek hoca talebinde bulunan köylülere kendisini imam olarak tayin etmesini isterdi. Köylüler genellikle tecrübeli müderris isteseler de Seyda en uygun öğrenciyi önlerine katarak gönderirdi. Burada hem köylülerin Seyda'ya hem de Seyda'nın öğrencisine itimadı tamdı. Çünkü bu eğitim sona ermiş, artık topluma faydalı bir birey olması gerektiği öğütlenmişti. Zaten köye gidecek olan öğrencinin bütün ihtiyaçları köylüler tarafından karşılanmaktaydı.

Medresede öğrencilere, dini ve ahlaki kaideler küçük yaşlardan itibaren öğretilmeye başlanırdı. Hem öğrencilerin kendi aralarında hem cemaatle olan ilişkilerinde karşılıklı bir saygı ve sevgi vardı. Medresede büyüklere saygı, küçüklere sevgi esastır. Aynı ilişki Seyda-talebe arasında da devam ederdi. Talebe bir hoca gördü mü saygıyla ayağa kalkar ve hatırını sorardı. Büyükleri de onlara şefkatle yaklaşırlardı. Çünkü talebelerin hepsi gurbette yaşıyor ve aile özlemi çekiyorlardı. Artık aralarında bir aile ilişkisi oluşmuştu. Röportaj yaptığım Seydaların hepsinin ortak duygusu; hayatlarının en güzel yıllarının o yıllar olduğu idi. Bu durumun tesadüfi olmadığı hepimizce malumdur. Öğrencilerle köylüler arasında da aynı saygı mevcuttu. Genellikle büyükler küçük talebelere nasihatler vererek onları hayata hazırlardı.

2.6. Medresede Okutulan Kitaplar

Medreselerde okutulan tefsir, hadis, fıkıh, akaid gibi İslami bilimlerin hepsine “nakli bilimler” adı verilmektedir. Bu derslere; felsefe, belagat, lügat, nahiv ve sarf örnek olarak gösterilebilir (Arslan, 2013: 233). Derslerde sırasıyla; Emsile Bina, İzzi, Sa’dini, Zarf, Terkip, Avamil, Şerhil Muğni, Katrännida, Elfiyye, İbnu Akil veya Suyuti, Molla Cami kitapları okunurdu. Kitapları gruplarına göre sıralarsak: Birinci Kitap Grubu: Kuran-ı Kerim, Mevlid, İman Akides; İkinci Kitap Grubu: Emsile, Bina, İzzi; Üçüncü Kitap Grubu: Avamil Zuruf, Terkip, Sadullah Gevre; Dördüncü Kitap Grubu: Sadini, Şerh-ul Muğni, Halul Muakid; Beşinci Kitap Grubu: Suyuti, Cami, Şerhu’l-Akaid; Altıncı Kitap Grubu: Cemu’l-Cevami (Memduhoğlu, 2013: 141). Bazı öğrencilerin bu dersleri iki yılda bitirdikleri görülmüştür. Ayrıca edebî kitaplar da sohbetlerde ders aralarında okutulurdu. Dersler genelde Kürtçe lisaniyla yapılırdı. Metin Arapça okunur, sonra da Kürtçeye çevrili yapılırdı. Medresede okutulan kitapların listesi aşağıda verilmiştir.

Tablo-1: Medresede Okutulan Kitaplar

Dersler	Kitaplar
Tecvîd	Şâtibî, Dürri’l-Yefîm
Kelâm	Fıkh’ül-Ekber, Makâsid, Şerh-i Mevâkif, Cevheri Şerhi Bucurî, Şarhu’l-Akaid
Hadis	Edebu’l- Hikmet, Buharî, Kütüb-i Sitte, Şerh-Nuhbe
İstiare	Feride Şerhi Usam
Münazara	Velediyye
Tefsir	Beydavî, Kâdı, Hüseyin-i Va’iz, Medârik
Sîyer	Siyretu’n- Nebeviyye
Lügat ve tarih	Nubahar, Rüstem-i Zal, Şerefname, Cenknameler
Sarf ve Nahiv	Emsile, Bina, İzzi, Avami’l- Cürçani, Şerhu’l- Muğni, Sâdinî, Suyuti, Molla Camii, Zuruf, Terkip, Şerhu’l-Muğni, Saadullah Gevre, Hal, Netaic, İbn-i Kasım
Sahiv	Hind, İsâm, Cami, Muğni’l-Lebîb
Mantık	Tehzib’ül-Mantık ve’l-Kelâm, Muğnitullah, Fenari
Tasavvuf	Melaye Ciziri Divanı, Ahmede Xanî
Fıkıh	Cemu’l-Cevami, Gayetü’l-ihţisar (Şafii), Verakat

3. Mollakent Medresesi’nde Sosyal Yaşam

Mollakent Medresesi, özellikle aşiretler arasında meydana gelen kavga ve tartışmaların, kan davalarının, arazi sorunlarının, ailevi ve adli sorunların çözümünde ilk müracaat yeri olarak görülmüş ve verilen kararlara asla itiraz edilmemiştir. Bu yönüyle medreseler; sosyal barışın ve huzurun ikame ve idamesinde uzun yıllar etkili olmuşlardır. Bölgede Bekiran, Zirkan, Hesenan aşiretleri vardı. Bu aşiretler Antep'e kadar nüfuzu olan aşiretlerdi. Bulanık'ın kuzey kısmında Hesenan Aşireti vardı. Bölgenin en nüfuzlu aşireti onlardı. Melekend Köyü'nde ağalık yoktu. Ama Bilican Dağları'nda Faris Ağa ve Yusuf Ağa bölgenin tanınan ağalarıydı. Şeyhlerle ağaların arası iyiydi, kolay kolay çatışmazlardı. İki de milletin sırtından geçinirlerdi. Bazı ağalar “Biz sizin tarikattanız” deyip şeyhle iyi ilişkiler kurar, birbirlerine silah hediye ederlerdi. Bu sayede toplum, hem devlet hem ağa hem şeyhler yoluyla baskı altına alınmış olur, herhangi bir fikir ve değişim toplumda görülmezdi. Ağalar topluma zulmediyorlardı. İnsanlar çok fakirdi. Çekilen bu fakirliği bir musibet olarak görüyor, Rusların bize musallat olduğuna inanıyorlardı. O yıllarda ilginç bir olay oldu. Büyük bir kuyrukluydız kaydı ve köylüler bunu Ruslarla büyük bir savaş çıkacağı şeklinde yorumladılar (K K4: Yuca).

Medresedeki sosyal ve edebi hayata değindiğimiz zaman, medresede tatil günleri cuma günleri olup perşembe öğleden sonra başlar, cuma akşamına kadar devam ederdi. Bu günlerde öğrenciler dinlenir, öğrencilere herhangi bir kısıtlama getirilmezdi. Öğrenciler, yıllık izinlerini daha çok yaz aylarında kullanırlardı. Özellikle perşembeyi cumaya bağlayan gece Yasin ve Mevlid-i Şerif okunurdu. Mevlid olarak Melaye Bate'nin Mevlid'i okunurdu. Sesi güzel olan öğrencilerden kaside okuması istenirdi. Hocaların edebi eserleri kitap şeklinde olmayıp yazılan kasidelerin sayfalarını bazen öğrenciler ezbere okurlardı. Cuma günleri tatildi, diğer talebelerle çevre gezilerine çıkılır, sesi güzel olan talebelere biri ya metin okur ya da dengbejlik ederek kılâm dediğimiz türkülerini okurlardı. Oyunlar, dışarda veya içerde oynanan oyunlar olarak ikiye ayrılmaktaydı. Dışardaki oyunlar “bırr, kalek, üçtaş, cirit”; içerdeki oyunlar ise; “yüzük, xeb xeb, kamçı ve bilmece” oyunlarıydı. Kışın ise daha çok medresede oyun oynanırdı. Bazen serinlemek için öğrenciler Kulleteyn'e gider, orada dinlenirdi. Pek köyün içinde dolaşılmazdı, Çünkü hocalar köylüler yanlış anlar diye buna izin vermezlerdi. Öğrenciler ancak izin alarak dışarı çıkabilirdi.

Kışın ahırlar ve tandırlar sıcak olduğu için talebeler metinlerini burada ezberlerdi. Mollakent Medresesi'nde okuyan öğrencilerin çoğunun ekonomik durumları iyi değildi. Öğrencilerin çok azı, şehri ve parayı tanırdı. Türkçe konuşmayı ve yazmayı bir iki kişiden fazlası bilmezdi. Öğrenciler vakıftan gelen öşürlerle idare ederlerdi. Feqî'ler akşamları günlük ekmeklerini almak için köyde ev ev dolaşırlardı. Halk gelirinden bir kısmını zekât, sadaka veya başka bir hayır işi adıyla medrese ve talebelerine bağışlardı. Devletin desteği hiç yoktu. Medresede ve camide ders verebilmek için icazet almak gerekirdi. Medreseyi bitiren bir talebe genelde bir köy onu kabul ederse orada imam olurdu. Niyeti de varsa talebe edinir ve ders de verirdi. Ayrıca imamı olmayan köyler de Seyda'ya gelip talebelerinden birisini imam olarak isterlerdi (K K1: Şeyh Zenun-i Melekendi).

Hocalar talebelerin dış görünüşüne dikkat ederlerdi. O yıllar fakirlik yıllarıydı. Öğrencilerin elbiseleri hep yamalıydı ama önemli olan temizlikti. Elbiseler genellikle yamalı olup kimse bundan utanmaz; kadınlara diktirilir ya da öğrencilerden maharetli olanlar da bu elbiseleri dikerdi. Öğrencinin saç ve tırnakları haftada bir gün mutlaka Seyda tarafından kontrol edilirdi. Kış aylarında kalın çorap ve elbise giyilmesine dikkat edilirdi. Hocalar, elbisenin bir öğrenciye ve hocaya yakışacak şekilde olmasını hep öğütlerdi. Namaz vakitleri kaçırılmaz ve namazdan sonra mütalaa edilirdi. Elektrik yoktu, gece çıra veya Kürtçe “bızır” denilen bir yağ vardı, o yakılır, önünde ders çalışılırdı (K K2: Yasul).

Köylüler namaz sonrası ya da akşamları Seyda'nın sohbetine katılmak için medreseye gelirlerdi. Seyda her hafta perşembe akşamı muhtarın evine gider, sohbetini orda yapardı. Bu sohbetlerde daha çok edebi kitapları ele alır, her hafta ayrı bir kitapla misafir olurdu. Seyda'nın pek zamanı yoktu ama yine de bu sohbetlere devam ederdi. Sohbette Rüstemî Zâl'ın Hikâyeleri ve Şerefnâme'den bölümler okurdu. Bu gelenek hep devam etmiş ve köylülerle medresenin kaynaşmasına vesile olmuştur. Bu eserlerden bazıları edebi türde olduğu için bu metinleri köylüler anlamazdı. Bu yüzden daha çok namaz sonrası sohbetlere ya da tefsir ve hadis derslerine gelirlerdi. Seyda, sohbet esnasında daha çok eski âlimlerden ve hikâyelerden bahsederdi. Bu sohbetlerde edebi eserler olarak Melayê Ciziri'nin Divanı, Feqiyê Teyran'ın şiirleri, Melaye Batê'nin Mewlidî, Ahmede Xanî'nin Mem û Zin'i, Hafızî Şirazi'nin Divanı, Gülistan, Buharistan, Cenknamelere okunurdu (K K4: Yuca).

Medresenin tarikat ilişkisini irdelediğimiz zaman şunu görürüz: 1800'lerde Melekend Medresesi'nde Sühreverdi kolu vardı. Daha sonra Halidî tarikatına geçildi. Neden geçildiği bilinmemektedir. Öğrenciler arasında tarikata bağlılık aranmazdı. Tarikata bağlılık sadece Seyda'da vardı. Öğrenciye tarikat yasaktı. Akşamları bazen Şeyh geldiği zaman sohbet edilir ve o esnada cezbe düşülürdü. Çalgı olarak erbane çalınır, halka oluşturulur ve ilahiler söylenirdi. Cemaat hep birlikte ilahi söylerdi. Köylüler daha çok cezbe düşerlerdi. Öğrencilerin bu sohbetlere katılmaları yasaktı. Bu sohbetlerde çok az öğrenci olurdu. Bu Şeyhler irşad için medreseye gelirlerdi ama öğrenciye ders vermezlerdi. Daha çok bu misafirler Ağrı'dan, Hınıs'tan, Patnos'tan gelirlerdi. Çünkü köy yol üzerindediydi. Güneye gidecek olanlar mutlaka köye misafir olur, sonra yola koyulurlardı. Bu misafirler köyde bir iki gece kalırlar, daha çok köylülerin evlerinde misafir edilirdi. Bu misafirlerden kimse gocunmazdı. İnsanlar onların gelişine sevinir, hürmet gösterirdi. Ellerindeki ekmeği, çorbayı paylaşmayı seven insanlardı. Bazen sohbetlerde cezbe düşme olayını köylüler yaşardı. Daha çok medreseye bir Şeyh geldiği zaman bu sohbetler gerçekleşirdi. Şeyh, bazen teveccüh ettiği zaman cezbe düşer, köylüler de ona eşlik ederdi. Cezbeye düşen insanları öğrenciler alır, evlerine kadar sırtlarında taşırlardı. Cezbeye düşme hali tarikata bağlı medreselerde yaygınlık gösterirken Mollakent Medresesi'nde bu olay az yaşanırdı. Bu olay daha çok erbane eşliğinde insanların kendilerinden geçtikleri bir ruhani durumdu. Dışarıdan gelen Şeyhler ve âlimler, köylülerin evlerinde misafir edilirken, feqî ve talebeler medresede misafir edilirdi. O yıllarda tekke ve zaviyesi, resmi belgeleri ve icazeti olan, resmi vakfiyeye sahip olan tek medrese Mollakent Medresesi'ydı. Şeyh ailesi olarak bin yıldır bu bölgede bir tek "Yuca/Yüce" ailesi vardı. Bölgede Abri ve Til şeyhleri de vardır. Abri şeyhleri bu ailenin bir koludur. Til şeyhleri de Hz. Ebubekir soyundandır. Diğer medreselerin 150 yıllık bir geçmişi vardır ama resmi belgeleri yoktur. Bu medreseler de ilim yoluyla tanınırlardı. Medreseye, çilehane ve türbeye insanlar gelirler; hastalığı olan, psikolojik rahatsızlığı olanlar, çocuk ve evlilik dileğinde bulunanlar dua ederlerdi. Yaramaz çocuklar buralarda bir gece yatırılırdı. Bazen de toprak yenirdi, sedef ve cilt hastalıklarına toprağın şifa verdiği söylenmekteydi (K K4: Yuca).

Medreselerin toplumsal hayattaki öneminden bahsetmek gerekirse; birincisi din hizmetidir. Din eğitimi alan öğrenciler topluma bu hizmeti layıkıyla yapmışlardır. İkincisi toplumsal barıştır. Toplum bir arada yaşayan insanların oluşturduğu sosyal bir bütünlüktür. Medreseler, buldukları bölgedeki sosyal meselelere duyarsız kalmayan, toplumu ayırıştırıcı değil birleştiren, barış içinde yaşamaları için çaba harcayan bir kurum niteliğindedir. Medreseler buldukları köylerde insanlar arasında oluşan anlaşmazlıklar, kavgalar ve benzeri huzursuzlukların önüne geçmede aktif rol oynamışlardır. Son olarak söylenecek şey, medreselerin toplumsal dayanışmaya zemin hazırladığı ve örnek olduğudur. Özellikle savaş yıllarında medrese hocaları ve öğrencileri savaşa katılarak vatanın müdafaasını gerçekleştirmiş, dayanışma ve yardımlaşmanın en güzel örneğini bu zor yıllarda herkese göstermişlerdir.

Sonuç

Tarihi, mimarisi, eğitimi yönünden incelediğimiz Mollakent Medresesi, sosyal yönü ağır basan bir eğitim kurumudur. Medrese, hocalarının eserleri ve eğitim modeliyle asırlar boyu ayakta kalabilmiş bir kültürel mekândır. Birçok Seyda'yı yetiştiren medrese; bölgenin kültür merkezidir. Bu eğitim merkezi; bölgede örnek bir kurum olmuş, sosyal ve kültürel hayatın gelişmesine kaynaklık etmiştir. Mollakent Medresesi, özverili eğitim ve öğretimi sayesinde bölgenin dini ve sosyal hayatına olumlu katkılarda bulunmuştur. Gerek çıkan kitaplar, gerek verilen dersler yoluyla tanınan medrese bölgede bazen 80-100 öğrenciye eğitim vererek kültürel ve ekonomik hayata büyük katkılar sunmuştur. Özellikle Kürt tarihi ve edebiyatına katkıları olan eserler medresede yazılmıştır.

Köklü ve zengin bir tarihsel zemin üzerinde kurulmuş olan Mollakent Medresesi uzun yıllar Doğu Anadolu'da bir ilim ve kültür merkezi olma vasfını korumuştur. Özellikle dini mekânlarına ibadet amacıyla gelen farklı aşiret ve etnik grupların etkileşimi önemli bir sosyolojik realite olarak belirmiştir. Günümüzde halen bu bağlar canlı bir şekilde devam ettiği gibi beldenin saklı tarihsel zenginliklerine yeni unsurlar katılmaktadır. Ayrıca bölge genelinde ortaya çıkardığı köklü medrese geleneği ile Mollakent Medresesi'nin popülerliğinin en önemli nişanesi, İslami ilimler alanında yetiştirdiği âlim ve talebelerdir.

Medreselerin toplumsal hayattaki öneminden kısaca bahsetmek gerekirse bunu üç başlık altında değerlendirebiliriz: Birincisi din hizmetidir. Din eğitimini alan öğrenciler topluma bu hizmeti layıkıyla yapmışlardır. İkincisi toplumsal barıştır. Toplum bir arada yaşayan insanların oluşturduğu sosyal bir bütünlüktür. Medreseler, buldukları bölgedeki sosyal meselelerle ilgilenmişler, toplumu birleştiren ve barış içinde yaşaması için çaba harcayan kurumlar olmuşlardır. Halk arasında oluşan anlaşmazlıklar, kavgalar ve benzeri huzursuzlukların önüne geçmede aktif rol oynamışlardır. Medreseler, toplumsal dayanışmaya zemin hazırlamış ve örnek olmuşlardır. Özellikle savaş yıllarında savaşa katılarak; dayanışma ve yardımlaşmanın en güzel örneklerini bu zor yıllarda herkese göstermişlerdir.

Biz bu çalışmayla Mollakent Medresesi'nin tarihsel kimliği, sosyolojik yapısı ve kültürel zenginliğini tekrar gün yüzüne çıkarmayı hedefledik. Böylesi yerleşim yerlerinin ihtiva ettiği kültürel zenginliğin ortaya çıkarılması gerekmekte, böyle araştırmalar kendinden sonra yapılacak çalışmalara da kaynaklık etmektedir. Önceden de belirtildiği gibi bu çalışmalar; mikro düzeyde olmasının sağladığı ilmi avantajlarla tarih içerisinde saklı kalmış mekânların, kültürlerin ve insani olan unsurların keşfi ile yeni değerleri ortaya koymaktadır.

Melekent Medresesi, insanların sığındığı ve dinsel hoşgörünün ortaya çıktığı bir mekândır. Tarihi ve kültürel konumu itibarıyla bölgede adli ve dini konuların çözüldüğü bir merkez; insanların sosyalleştiği bir mekândır. Sonuç olarak "Doğu Medreseleri" ekseninde anıt ve sit alanı olarak koruma altına alınması gereken bir kültürel merkezdir. "Sosyal ve Kültürel Sürdürülebilirlik" açısından toplum kimliğini yaratan ve sürdüren bu mekân olduğu için koruma altına alınmalıdır.

Bilgilendirme / Acknowledgement: İbrahim Burçin ASNA, Muş Bulanık Mollakent Köyünde Bulunan Tarihi Kültürel Değerlerin Tespiti ve Tanıtılması, Muş Alparslan Üniversitesi, BAP Projesi, 2017, Proje No: MSU16-FEF-G03.

KAYNAKÇA

- Ahmetoğlu, Ş. (2013). “*Caferi Mezhebinde Medrese Geleneği*”, Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Konulu Uluslararası Sempozyum, Muş: M.Ş.Ü Yay.
- Anameriç, H. (2008). “*XXVI Yüzyıllar Arasında Medrese ve Üniversitelerde Eğitim*”, Tarih İncelemeleri Dergisi, Sayı: 2.
- Arslan, G. (2013). “*Doğu Medreselerinde Temel Tefsir Olarak Kadı Beydavi'nin Mesajcı Yorum Açısından Kritisini*”, Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Konulu Uluslararası Sempozyum, Muş: M.Ş.Ü Yay., Cilt: 2.
- Arvasi, N. (2013). “*Arvas Medresesi ve Toplum Üzerindeki Etkisi*”, Uluslararası Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyumu, Muş: M.Ş.Ü Yay., Cilt:1.
- Baz, İ. (2015). “*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Norşin Dergâhı Ve Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî*”, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Sayı: 34.
- Biber, H. (2014). “*Bulanık ve Malazgirt'teki Bazı Demir Çağ Kaleleri ve Arzaşkun'un Yeri ve Sorunu*”, Uluslararası Doğu Anadolu Güney Kafkasya Kùltürleri Sempozyumu.
- Biber, H. (2010). “*Muş İli Ve İlçeleri 2009 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması (Demir Çağları)*”, 2. Araştırma Sonuçları Toplantısı, İstanbul: T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayını.
- Boardman, J. (1982). *The Cambridge Ancient History*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Çakır, M. S. (2016). “*Seyyid Sibğatullah Arvâsî Hizânî Ve Gayda Tekkesi*”, İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2.
- Çiçek, M. H. (2009). *Şark Medreselerinin Serancamı*, İstanbul: Bayan Yay.
- Dağ, Y. (2013). “*Mardin'de Medrese Geleneği*”, Medrese ve İlahiyat Kavşagında İslami İlimler Sempozyumu, Bingöl: B.Ü. Yay.
- Evren, A. (1997). “*Bulanık Abri (Esenlik) ve Mollakent Köylerinde Bir Araştırma*”, Türk Etnografya Dergisi, Sayı: 20.
- Gelişli, Y. (2005). “*On Dokuzuncu Yüzyılda (Osmanlı Devleti'nin) Bağdat ve Yemen Vilayetlerinde Medreselerin Açılma Gerekçelerine İlişkin İki Belge*”, Gazi Eğitim Fakùltesi Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 2.
- Günçtekin, N. (2012). “*Osmanlı Devletinin 1907-1908 Yılına Ait Eğitim İsteği*”, İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Cilt: 11, Sayı: 22.
- Hamidi, M. S. (2013). “*Doğu ve Güneydoğu Medreselerinin Mahiyeti ve Ders Müfredatının İslah Önerisi*”, Uluslararası Medresenin Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyumu, Muş: M.Ş.Ü. Yay., Cilt: 1.
- İsmetullah, S. (2013). “*Doğu Medreselerinde Eğitim ve Öğretim, Çokreş Örneği*”, Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Konulu Uluslararası Sempozyum, Muş: M.Ş.Ü Yay., Cilt: 2.

- Kemaloğlu, M. (2013). “*XI. –XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Dini Eserlerinden Kümbet-Türbe-Ziyaretgâh-Namazgâh ve Camiler*”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 39, Kasım-Aralık.
- Keskin, M. (2017). “*Doğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Gaziantep Örneği*”, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1.
- Kılavuz, B. N. (2013). “*Ortaçağ Ve Sonrası Muş İli Yüzey Araştırması-2008-2010*”, Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, Sayı: 11.
- Kılavuz, B. N. (1997). “*Muş ve Çevresindeki Türk Mimari Eserler*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van: Van Ün. Yay.
- Memduhoğlu, A. (2013). “*Geçmişten Günümüze Tilo Medreseleri*”, Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Konulu Uluslararası Sempozyum, Muş: M.Ş.Ü Yay., Cilt: 2.
- Öngören, R. (2010). “*Sühreverdiye*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt: 40, İstanbul.
- Şanal, M. (2001). “*Osmanlı Devletinde Medrese Ders Programları*”, Erciyes Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 14, Kayseri.
- Sayılan, H. (2007). “*Muş İlinde Kültür Turizmi Potansiyelinin Coğrafi Yönden Değerlendirilmesi*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yakışır, N. (2013). “*İlim ve İrfan Aşıyanı Medreseler*”, Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Konulu Uluslararası Sempozyum, Muş: M.Ş.Ü. Yay., Cilt: 1.

Kaynak Kişiler

- K1. Şeyh Zenun-i Melekendi ile sözlü görüşme, 02 Şubat 2017, Yaş: 84, Emekli imam, Muş.
- K2. Mele Zeki Yasul ile sözlü görüşme, 20 Ağustos 2017, Yaş: 91, Emekli imam, Muş.
- K3. Mele M. Baki Aydın ile sözlü görüşme, 16 Nisan 2017, Yaş: 68, Emekli imam, Muş.
- K4. Mele Abdullah Yuca ile sözlü görüşme, 16 Şubat 2017, Yaş: 62, Emekli imam, Muş.

EKLER:

1.İl haritası

2.Mollakent Medresesi'nde Sosyal Hayat

3.Mollakent' Medresesi'nde Sosyal Hayat

4. Medresede Ders Alan Öğrenciler

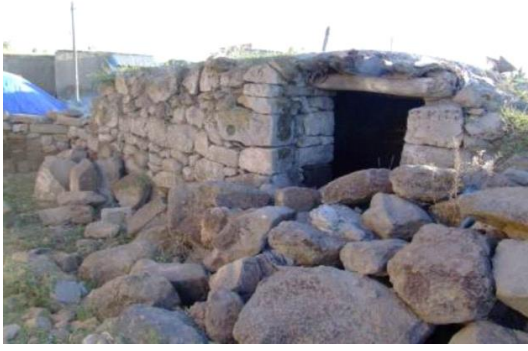
5.Mollakent Köyü'nde Sosyal Hayat

6.Kulleteyn ve Taziye evi

7. Mollakent Medresesi'nde Sosyal Hayat

8.Mollakent Seyh Yakup Türbesi

9.Mollakent Mescit Batı Cephe

Mollakent Medresesi ve Giriş Kapısı (Burç)

10

11. Mollakent Camisinin içten görünümü

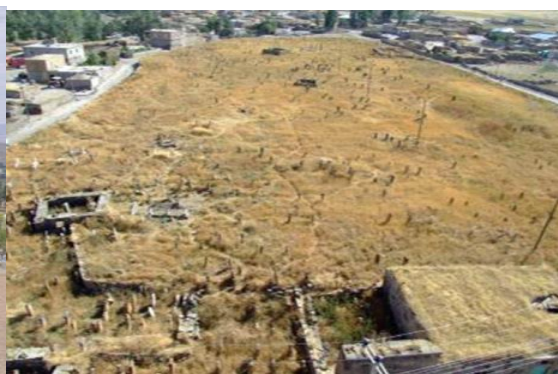

Seyyid Şeyh İbrahim-i Melekendi Camii, Divan Köşkü ve Seyyid Şeyh Ömer Sahubi Melekendi Türbesi

12.Camii, Divan Köşkü, Türbe

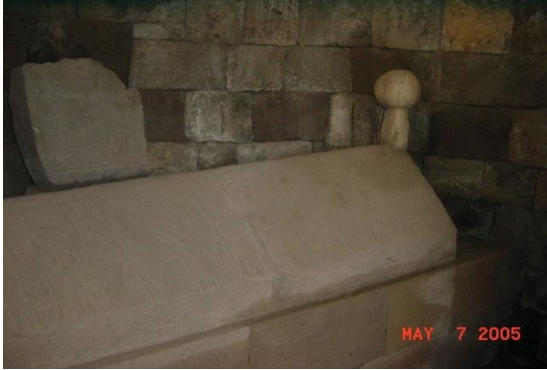
13.Mollakent köyünün genel görünümü

14.Mollakent Asri Mezarlığı

15.Mollakent Medresesi'nin Misafirhanesi

16. Şeyh Ömer Sahibi'nin Türbesi ve Kitabesi

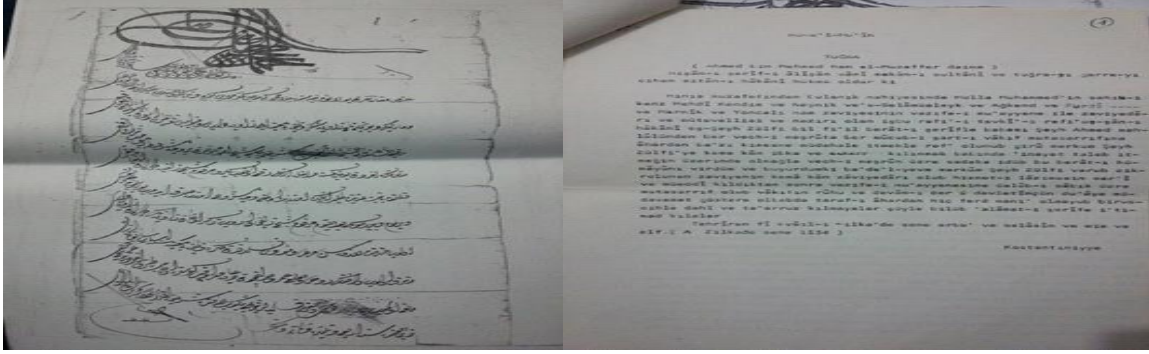

17.Akkent mezar taşları

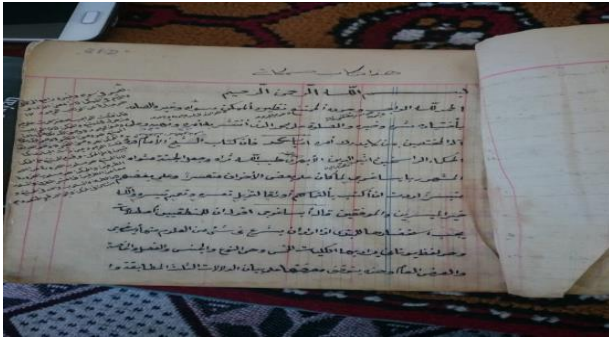
18.Medrese'nin Kurucusu Kara Abdalın Çevirmesi

19.Caminin minberi ve kitabe

20.Molla Muhadmed el-Mehri Melekendi (Mehdikend) Vakfiyesi

21.Mele Zeki Yasul (Uruman)'ın kitabı

22.Mele Zeki Yasul (Uruman)

23.Seyyid Şeyh Zenun-i Melekendi

24. Seyda Abdullah

25. Mala Bakî (Ortada)